

Радянізація Західної України: єврейська візія діяльності НКВС

Єврейське населення Західної України, яке стало вимушеним об'єктом процесу радянізації, можна правомірно поділити на дві категорії: місцеві жителі та біженці, які прибули до цього регіону з корінної Польщі. Відповідно, в діяльності радянських спецслужб визначилося два вектори. Про цей факт свідчить те, що різними «категоріями» жертв репресивної машини займалися як слідчі частини Управління НКВС західноукраїнських областей, так і окремі підрозділи: місцевим населенням – перше відділення другого відділу Управління державної безпеки НКВС, біженцями – його ж друге відділення. Жителями населених пунктів, що розташовувалися вздовж залізничних смуг, та робітниками транспорту, серед яких було чимало євреїв, займалися дорожньо-транспортні відділи НКВС Ковельської та Львівської залізниць. Часто, коли в процесі слідства звинувачення перекваліфіковувалося з кримінального на політичне, у розпорядження органів НКВС «прибували» арештовані з прокуратури і міліції.

Аналіз архівно-слідчих справ засвідчує, що розгортанню репресій сприяло захоплення державою-агресором архівів польських спецслужб. У них знаходилася різноманітна інформація. Зокрема, про конфідентів (тобто т.зв. сексотів), лідерів і найбільш активних діячів партій та громадських організацій тощо. Водночас в архівах прокуратури Польщі містилися дані про тих, хто під час репресій, що здійснювалися у 1930-х рр. супроти членів КПЗУ, виступали свідками в процесі дізнання. Також до рук нової влади потрапили картотеки польських спецслужб, заведені на осіб, які за часів Другої Речі Посполитої потрапляли під слідство за скоєння дрібних побутових злочинів. Взамін на волю вони зазвичай погоджувалися на співпрацю з поліцією. Радянська влада швидко зорієнтувалася в ситуації. Саме ці люди – ті, хто з різних причин співпрацював зі спецслужбами Другої Речі Посполитої, стали одними з перших жертв репресій.

Зауважимо, що мотиви переслідувань радянськими спецслужбами не обмежувалися критерієм співробітництва колишніх громадян Польщі з владою. Серед жертв з числа євреїв було чимало тих, кого спецслужби репресували, керуючись політичними та соціальними мотивами. Серед останніх – власники ресторанів, готелів, перукарень. Інших репресованих можна визначити як тих, хто постраждав від процесу ліквідації громадянського суспільства: партійні та громадські діячі, представники церкви тощо. При цьому звернемо увагу на інший аспект причин політичних ре-

пресій: їх зазнали ті, хто відмовився отримати нові паспорти, отже – стати громадянином радянської України (здебільшого – сіоністи). Репресії проти колишніх членів єврейських політичних партій, громадських і культурних організацій тривали аж до початку війни, позбавивши спільноту їх національної еліти.

Окремої уваги заслуговує проблема методів, які використовувалися радянськими спецслужбами в процесі радянізації Західної України. Передусім констатуємо загальновідомий «логічний ряд»: арешт – в'язниця – допит. Прописним на сьогодні є й те, що багато хто з євреїв були депортовані із Західної України в Кіровську, Новосибірську, Омську області, Алтайський і Красноярський краї, Комі АРСР та Казахську РСР, тим часом коли до Хабаровського краю, де в 1937 р. була створена Єврейська автономна область, не було спрямовано жодного потяга. Отже, йдеться не лише про депортацію, а й про політику цілеспрямованого розпорощення спільноти в тих адміністративно-територіальних одиницях, куди вони були вислані.

До методів здійснення репресивної політики відносимо й тиск на рабинів, застосування високих податкових ставок щодо релігійних інституцій, заборона на право громади збирати внески та пожертви від заможних євреїв на утримання культових споруд, що стало однією з причин закриття синагог.

Не можна апіорно стверджувати, що радянська репресивна політика була всуціль антиєврейською. І все ж промовистим є той факт, що серед жертв третьої хвилі депортацій, яка розпочалася в середині червня 1940 р., 80–90% – це саме євреї, які у своїй більшості потрапили до спецпоселень на півночі СРСР.

Таким чином, у діяльності НКВС, поруч із українським та польським, можна виділити і єврейський вектор.

Вікторія Калашнікова (Донецьк)

Евакуація культурних цінностей України з прифронтових областей

Культурні цінності є спадщиною цілого народу, нації. Вони містять у собі пам'ять про визначні події, людей, історію багатьох поколінь. Один з німецьких нацистських лідерів А. Розенберг надавав таку оцінку ролі культурних цінностей: «Досить зруйнувати пам'ятки народу, щоб він